

DENISA BODEANU

A GYULAFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYE PAPSÁGÁNAK KÖZHANGULATA MÁRTON ÁRON PÜSPÖK KISZABADULÁSÁT (1955. JANUÁR) KÖVETŐEN

A romániai kommunista hatóságok 1948 nyarán valamennyi felekezetre negatív következményekkel járó vallásellenes támadást indítottak, amelynek során a római katolikus egyház – csakúgy, mint a Szovjetunióban – kivételes figyelemnek örvendett egyetemes jellegű üzenete és a Vatikán által már a két világháború között egyértelműen kinyilvánított kommunistaellenes álláspontja miatt.

A kommunista hatalom és a római katolikus egyház között az első összetűzésre 1948-ban került sor, a Vatikánnal kötött konkordátum felmondásakor. Ezt követően rövidesen törvények sorozatát fogadták el, amelyek új alapokra helyezték a romániai felekezetek és az állam közötti kapcsolatokat: a tanügyi reformról szóló 176/1948. számú törvényerejű rendelet, a felekezetek általános rendszeréről szóló 177/1948. számú törvényerejű rendelet és a kultuszminisztérium szervezetéről és működéséről szóló 37/1949. számú törvényerejű rendelet. E jogszabályok megteremtették a felekezeti iskolák megszüntetésének és ingatlanaik elkobzásának, a katolikus egyházmegyék java része megszüntetésének (a 243/1948. számú törvényerejű rendelettel mindössze kettőt ismertek el), valamint a felekezetek tevékenysége fölötti állami ellenőrzés bevezetésének törvényes alapját. A katolikus egyházzal szemben megnyilvánuló üldöztetés az elkövetkező időszakban az egyház vezetőségének megsemmisítésében csúcsondott ki, amikor a Vatikánhoz hű összes püspököt és püspökhelyettest letartóztatták, és kötelezték őket arra, hogy lemondjanak tisztségükről.

Még ha ideiglenesen sikerült is a római katolikus egyházat megtörni és az államhoz lojális embereket helyezni az élére, a kommunista államnak nem sikerült a gyakorlatba ültetnie fő célkitűzését, hogy nemzeti katolikus egyházat hozzon létre, mert nem talált olyan elismert, magas rangú papokat, akik támogatták volna ezt a tervet. Ugyanakkor a Vatikán által felszentelt és elismert püspök hiánya miatt a katolikus papság hanyatlásnak indult, és ellentétes táborok alakultak ki, amelyek bármely pillanatban degenerálódhatók, nyílt konfliktusban voltak egymással.

Ilyen körülmények között a román hatóságok a gyulafehérvári püspök, Márton Áron és a temesvári püspök, Pacha Ágoston¹ szabadon engedését latolgatták; úgy gondolták, ez a legjobb megoldás arra, hogy az egyházi élet jó úton haladjon, és helyreálljon a fegyelem a papok soraiban. A két püspök

kiszabadítása ügyében valójában a Román Munkáspárt Központi Bizottságának Politikai Irodája az 1954. május 25-i ülésén döntött. Az ülés jegyzőkönyvében a két püspök kiszabadítását hivatalosan azzal indokolták, hogy a kormány által elismert két egyházmegyének nem volt címzetes püspöke, s a szabadlábbon maradt papok egyike sem foglalhatta el a püspöki széket. A kommunista vezetők félték, hogy a Vatikán elismert püspök hiányában „újabb konfliktusokat szülő” megoldáshoz folyamodik.² Mivel Pacha Ágoston túl idős és nagyon beteg volt, az említett ülésen a Román Kommunista Párt főtitkára, Gheorghe Gheorghiu-Dej (aki a miniszterelnöki posztot is betöltötte) kijelentette: „mindent meg kell tenni, hogy Márton Áronnal meg egyezésre jussanak”, de ragaszkodott ahhoz, hogy az ezzel kapcsolatos tárgyalásokat „semmiképp se folytassák a MAI [Belügyminisztérium] szervei”, és „ezzel a céllal ki kell jelölni azokat a személyeket, akik beszélhetnek vele”.³

Pacha Ágostonnak megkegyelmeztek, és 1954. június 1-jén szabadlábba helyezték, Márton Áron börtönbüntetésének felfüggesztéséről a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlésének Elnöksége döntött, az 1955. január 3-i törvényerejű rendelet értelmében.⁴ A püspököt valójában 1955. január 6-án reggel engedték ki, de nem engedélyezték az azonnali visszatérését Gyulafehérvárra, hanem kötelezték, hogy egy ideig a bukaresti római katolikus érsekségen tartózkodjon. E döntés indoka feltételezhetően az volt, hogy a kommunista hatóságok némi pszichikai kényelmet szándékoztak biztosítani számára (nyilvánvalóan jobban érezhette magát ilyen környezetben, mint a börtöncellában), s ezáltal elfogadóbbá tegyék annak *feldolgozására*, aminek majd alávetik. Amint Gheorghiu-Dej is tapasztalta, tekintettel a püspök erős jellemére, hiábavaló lett volna kötelezni arra, hogy elfogadja a kommunista hatóságokkal való együttműködést. Márton Áront meg kell győzni (nem lehet kényszeríteni).

Egy „Kovács” nevű informátor⁵ Szekuritáéhoz küldött feljegyzése szerint, amelyet Márton Áron püspök dossziéjában Bukarestben, a Szekuritáé Levéltárát Tanulmányozó Tanács (CNSAS) Levéltárában fedeztem fel, a püspök szabadon bocsátásának híre 1955. január 6-án délután 15 óra 30-kor jutott el Gyulafehérvárra. Akkor Andrei Despina fővárosi pap⁶ telefonon közölte a gyulafehérvári püspökség kancelláriájának vezetőjével, Zitzmann Ferencsel,⁷ hogy Márton Áront aznap reggel szabadon bocsátották, és hogy az érsekségen, „az I. emeleti érseki apartmanban” tartózkodik.⁸

Andrei Despina Adorján Károly püspöki helytartóval⁹ óhajtott beszélni, aki nem tartózkodott a püspökségen, ezért Zitzmann Ferencsel megállapodtak, hogy este fél 10-kor Adorján visszahívja Márton Áront Bukarestben.¹⁰ Zitzmann-nak csak 10 órakor sikerült beszélnie Adorjannal; „Kovács” szerint a hír hallatára Adorján „rendkívül megörvendett: tapsolt, táncolt és kijelentette, hogy: *Most már szabad vagyok, s nyugdíjba vonulhatok*”. Zitzmann ezt válaszolta: „Igen, igen, nyugdíjba vonulhatsz, de a nyugdíjaskor eléggé

zaklatott lesz”,¹¹ utalva arra, hogy Márton Áronnak a püspökség élére való visszatérése után feltehetően megtorlások következnek.

Este 21 óra 40-kor a gyulafehérvári püspök irodájából Adorján Károly, Péter Antal kanonok¹² és Zitzmann Ferenc jelenlétében felhívták a bukaresti római katolikus érsekséget. Zitzmann szólalt meg először, Despina válaszolt. A beszélgetést „Kovács” nevű informátor lejegyezte, a következők szerint:

- Szervusz, Andrei. A kegyelmes úr ott van?
- Igen, adom.
- Halló, itt Márton Áron.
- Kezét csókolom, itt Zitzmann, kérem, beszéljen Adorján Károly főhelytartóval.
- Halló, halló, itt Adorján, kezét csókolom. Rendkívül nagy öröm hallani excellenciád hangját.
- Szervusz, Károly, apám él még?
- Nem, tavaly január 27-én meghalt otthon, Szentdomokoson /Csík raj[on]/.¹³
- Gondoltam is. Hogy van unokatestvérem, Erzsike? /f[érje]. Szász József, jelenlegi lakhelye Zombor, Nagyenyed mellett, a Mezőgazdasági Iskola tanára/.
- Jól vannak, van egy fiuk.
- Csak egy? Mondd meg nekik, hogy egy gyermekkel nem vagyok megelégedve. Képném, hogy valaki hozza el szükséges dolgaimat¹⁴ Bukarestbe.
- Elhozhatom én, személyesen. /A[dorján]/.
- Örvendek.

Péter Antal kanonok is beszélt telefonon, a következőképpen üdvözölve a püspököt:

- Dicsérjük az Urat, hogy meghallgatta imádságainkat!¹⁵

A bukaresti római katolikus érsekségről egy „Vall” nevű informátortól származó feljegyzésből megtudjuk, hogy a január 6-án délután és este folytatott telefonbeszélgetéseket nem hagyta jóvá előzetesen a kultuszminisztérium, azokat kizárólag Andrei Despina kezdeményezte.¹⁶ A miniszter, utólag tudomást szerezve a történetekről, rendkívül elégedetlen volt, de nagyon sűrű hivatali teendői megmentették Despinát a felelősségrevonástól.¹⁷

A Márton Áronnal folytatott telefonbeszélgetés után Adorján Károly azt mondta Zitzmann Ferencnek, hogy január 7-én, pénteken este Bukarestbe szándékozik utazni, és kérte, hogy kísérje el őt. Január 7-én reggel valamenyi katolikus esperességet telefonon értesítettek a püspök szabadlábra he-

lyezéséről, néhány parókia pedig körlevélben kapta meg az információt.¹⁸ „Kovács” nevű informátor szerint a püspök kiszabadulásának híre általános örömet keltett úgy Gyulafehérváron, mint vidéken.¹⁹ A következő napokban számos parókia táviratban üdvözölte a püspök visszatérését az egyházmegye élére.²⁰ „Kovács” azonban felfigyelt arra, hogy mindezek ellenére a Márton Áron letartóztatását követő években két táborba oszló katolikus papságon belüli konfliktus nem enyhült a hírre. Azt mondja, hogy az *ellenállás* (azok a papok, akik nem ismerték el a kommunisták által a püspökség élére helyezett vezetőséget) ebben az új kontextusban is tartózkodó maradt: „egyelőre nem jelentkezett Gyulafehérváron sem írásban, sem személyesen”.²¹

Január 7-én 17 órakor Ladislau Visan kultuszminisztériumi felügyelő²² telefonált a gyulafehérvári püspökségre, és hivatalosan értesítette Zitzmann, hogy Márton Áront szabadlábra helyezték.²³ Ugyanakkor Adorján Károllyal együtt Bukarestbe kérette, hogy hétfőn, 1955. január 10-én a püspökkel beszéljenek, de kikötötte, hogy a pályaudvarról közvetlenül a kultuszminisztériumba menjenek a püspökkel való találkozás előtti *eligazításra*.²⁴ Zitzmann Ferenc bejelentette, hogy már megvásárolták a vonatjegyeket, és aznap este Bukarestbe akarnak utazni.

Visán László elképedt, és kijelentette, hogy közli feletteseivel az információt, majd 20 perc múlva ismét telefonál. A válasz bénítóan hatott a gyulafehérváriakra: „A miniszter úr azt mondta, hogy csak hétfőn jöjjenek.”²⁵ Zitzmann közölte a kultuszminisztérium rendelkezését Adorjással, aki nagyon kellemetlen helyzetbe került.

„Mit tegyünk?”, kérdezte a püspöki kancellária vezetőjétől. Zitzmann azonnal megtalálta a mentő megoldást: „El kell mennünk innen ma éjszaka, mivel mindenkinek tudomása van tervünkről, s ha vasárnap éjszakáig helyben maradunk, sok haszontalan szóbeszédre adunk alkalmat. Utunkat megszakítjuk Sztálinvárosban, s csak hétfőn reggel érkezünk majd Bukarestbe. Sztálinvárosból meglátogatjuk az Ön barátját, Kovács Béla esperest²⁶ Szentkatolnán²⁷ /Kézdivásárhely rajon/, s így sehol nem keltünk gyanút.”²⁸

Adorján azonnal elfogadta Zitzmann Ferenc javaslatát, s az eredeti tervnek megfelelően, 1955. január 7-én elhagyták Gyulafehérvárt. Brassóban megszakították útjukat, Zitzmann a városban maradt, hogy Lőrincz József plébánost helyettesítse, aki Ditróba utazott, Adorján Károly pedig meglátogatta Kovács Béla esperest Szentkatolnán, közvetlenül tapasztalva a hívek reakcióját a püspök kiszabadulásának hírére.²⁹

Január 8-án reggel Zitzmann Ferenc telefonon közölte a kultuszminisztériummal, hogy Brassóban vannak, és hétfőn reggel Bukarestbe érkeznek. A minisztériumban lelkeseknek mutatkoztak: „Zseniális, erre a megoldásra nem is gondoltunk!”³⁰

Hétfőn, 1955. január 10-én Adorján Károly és Zitzmann Ferenc a fővárosba érkeztek, és a megállapodásnak megfelelően a pályaudvarról egyenesen

a kultuszminisztériumba tartottak, ahol maga Petre Constantinescu-Iași miniszter³¹ fogadta őket, a következőket mondva: „A béke nevében rendszerrünk több elítélt büntetését felfüggesztette. Ezek között van F[őtisztelendő] Márton Áron, s csak tőle függ, hogy hogyan illeszkedik be az RNK [Román Népköztársaság] életébe. Menjete és beszéljete velem, s ha elfogadja, hazamehet, vagy vissza...”³²

„Kovács” informátor a Szekuritáthez küldött feljegyzésében azt állítja, hogy Márton udvariasan fogadta a püspökség két képviselőjét, s Adorján Károly helytartó már aznap „belekezdett a meggyőzőmunkába”. Márton Áron kezdetben visszafogott volt, elmondta Adorjának, hogy öt és fél évi fogság után „egyáltalán nem tud orientálódni”, mivel bár jó bánásmódban részesült a börtönben az utóbbi időben, a külvilágtól teljesen el volt szakítva, s még Sztálin haláláról sem értesült.³³ Márton Áron elmondta, hogy egy ideig Sándor Imre főhelytartóval³⁴ egyazon cellában volt, aki tájékoztatta őt a letartóztatását követő eseményekről, de hogy utána mi történt, arról semmit nem tud.³⁵

Márton Áron ide vonatkozó állításaival ellentétesek a bukaresti római katolikus esperességen dolgozó „Vall” nevű informátor által közöltek, miszerint 1955. január 6–9. között Traian Jovanelli,³⁶ Andrei Despina és Vasile Begu³⁷ tájékoztatták Márton Áron magatartása az Adorján Károlyval folytatott beszélgetés során két módon értelmezhető: egyrészt a püspök vélhetően kizárólag arra a tényre hivatkozott, hogy nem ismerte részletesen a magyar katolikus egyház helyzetét; másrészt vélhetően tudatosan tettette magát tájékozatlannak beszélgetőtársa előtt, bátorítva ezzel, hogy beszéljen, majd az információkat maga elemezze, vesse össze a többi forrásból származó információkkal, s végül kialakítsa saját álláspontját.

Adorján Károly Bukarestbe érkezéséről és Márton Áronnal folytatott első beszélgetéséről a kultuszminisztériumban dolgozó, „Lazár” nevű informátor feljegyzésében találtunk részletes információkat:

Adorján Károly, főhelytartó Zitzmann Ferenc kíséretében Bukarestbe jött – a bukaresti esperesség kérésére –, hogy Márton Áronnal találkozzon. A találkozás előtt Adorján helytartót Constantinescu-Iași elvtárs, kultuszminiszter fogadta, aki tájékoztatta őt Márton Áron szabadlábra helyezéséről és arról, hogy a püspökkel folytatandó beszélgetés során fel kell mérnie a katolikus egyház helyzetének szabályozásával kapcsolatos álláspontját.

Adorján hétfőn, 12–15 között látogatta meg Márton Áron, mely alkalommal tájékoztatta a katolikus vallás jelenlegi helyzetéről, hogy két központja van, Bukarest és Gyulafehérvár, és jelezte, hogy szeretne visszavonulni a helytartói pozícióból, korára és egészségi állapotára hivatkozva.

Márton Áron nem járult hozzá ehhez, azt mondva: Lehetetlen, hogy épp most vonulj vissza, elmegyünk Gyulafehérvárra és együtt fogunk dolgozni. Szükségem van rád. A kiközösített papok helyzetére kitérve Márton Áron elmondta Adorjánnak, hogy amikor majd Gyulafehérvárra megy, minden kiközösített papot feloldoz, hiszen nem tud kiközösített papokkal dolgozni. Eltökélte, hogy jó püspökként és jó állampolgárként fog cselekedni. Márton hozzátette: A börtönben nagyon sokat tanultam. Amikor Adorján elmondta, hogy Zitzmann Ferenc, Papp József³⁹ és Pakocs Károly⁴⁰ is a gyulafehérvári püspökségen dolgozik, Márton elcsodálkozott, hiszen ő nem nevezte ki ezeket az elemeket a gyulafehérvári püspökségre. Márton nem nyilatkozott arról, hogy ezek az elemek maradjanak avagy távozzanak.⁴¹

1955. január 12-én, szerdán Márton Áron Traian Jovanellivel és Adorján Károllyal megjelent a kultuszminisztériumban, ahol a miniszter, Petre Constantinescu-Iași fogadta.⁴² A kihallgatás 10 óra 45-től 12 óra 15-ig tartott, s a beszélgetés részleteiről „Kovács”, „Lazár” és „Vall” informátorok feljegyzéseiből szerezhetünk tudomást. Az elsőként említett informátor szerint Márton Áron azt mondta a miniszternek, hogy „nem kért és nem kér kegyelmet, hiszen nem érzi magát vétkesnek, következésképpen kéri a perújrafelvételt és ártatlanságának kihirdetését”.⁴³

„Kovács”-tól eltérően, aki nem sokat foglalkozik ezzel az audienciával, „Lazár” azt állítja, hogy a püspökkel ismét megbeszéltek „néhány problémát”, hogy felmérjék véleményét „a katolikus egyház helyzetének tisztázása” ügyében.⁴⁴ Ilyen értelemben Petre Constantinescu-Iași kijelentése szerint a minisztérium fenntartja a jogát, hogy a papokat áthelyezze – természetesen a püspökséggel együttműködésben –, ha az intézkedést szükségesnek véli. Amint várható volt, Márton Áron egyáltalán nem találta helyénvalónak ezt az ötletet, és kijelentette, hogy a római katolikus egyház nem engedi a laikusok beavatkozását ilyen kérdésekbe. Petre Constantinescu-Iași azt válaszolta, hogy a kultuszminisztérium korábban is áthelyezte a papokat, ha ezt óhajtotta. Hogy a tárgyban véget vessen az ellentmondásoknak, Márton Áron kijelentette, hogy: „Végül is ez a kérdés ésszerűen megoldható, és létrejöhet egy egység.” A püspök megjegyezte azonban, hogy az áthelyezendő papokat „olyan helyre kell küldeni, ahol a hívők elfogadják őket, nem úgy, mint Fodor József esperest a csíkszeredaiak (akinek helyzetéről Adorján számolt be)”.⁴⁵

A miniszter által szóba hozott másik kényes kérdés a katolikus papok kötelezettsége, hogy hozzájáruljanak „a békéért vívott harchoz”. A püspök meglepődve kérdezte: „Miről van szó?”⁴⁶ Ekkor megmutatták neki Csizsár Sándor érsek⁴⁷ erre vonatkozó körlevelét. Márton Áron elolvasta, nem válaszolt, de kérte, adják oda neki, hogy bővebben tanulmányozhassa.⁴⁸

„Lazăr” és „Kovács” nem nevezi meg a kihallgatással kapcsolatos információforrását, „Vall” azonban nyíltan kijelenti, hogy Traian Jovanelli (a találkozóon jelen volt), Zitzmann Ferenc (aki minden bizonnyal Adorján Károlytól tudta a részleteket) és a kultuszminisztériumban dolgozó Dumitru Dogaru⁴⁹ szolgáltatta számára az információkat. „Vall” Szekuritáéhoz intézett feljegyzésében szintén arról ír, hogy Márton Áron felvetette a büntetés „felfüggesztésének” kérdését, rámutatva, hogy „a per és ítélete érvénytelenítését” óhajtja, ellenkező esetben „nem mehet Gyulafehérvárra átvenni a püspöki széket”.⁵⁰

Másrészt „Vall” a kihallgatás olyan vetületeit is bemutatja, amelyeket a többi feljegyzésben egyáltalán nem említenek, ami lehetővé teszi számunka az akkor történtek jobb körvonalazását. Például „Vall” állítása szerint Márton Áron azt mondta, hogy „míg nem tartózkodik Gyulafehérváron, s nem a helyszínen *tanulmányozza* az erdélyi helyzetet, nem tud erről nyilatkozni, és hogy amint Gyulafehérvárra érkezik, értesíteni kell a Vatikánt a szabadlábra bocsátásáról és a püspökség vezetésének átvételéről”, illetve elégedetlenségét fejezte ki néhány katolikus pap közelmúltbeli letartóztatásáért (1954 decemberében).⁵¹

Arról, hogy a püspök bátor magatartására a miniszter hogyan reagált, „Kovács” nevű informátor feljegyzésében értesülünk, aki szerint „nagy türelemmel hallgatta” Márton Áront, és „mindent feljegyzett”; ez az információ megtalálható „Vall” feljegyzésében is: „Miniszter elvtárs rendkívül nyugodt volt, és jegyzetelte Márton óhajait.” Később, egy befolyásos kultuszminisztériumi személlyel folytatott beszélgetés nyomán „Vall” kiegészítette saját nézetét: „Dogarutól tudom azonban, hogy a miniszter elvtársat eléggé idegesítették Márton követeléseai. Megállapodtak, hogy össze fogják hívni mindazokat, akik aláírták Márton kegyelmi kérelmét, s majd győzzék meg ők a püspököt, hogy nincs helye túl sok igénynek, s inkább az egyház, a papok és a hívők javára gondoljon, mint önmagára.”⁵²

1955. január 13–15. között Adorján Károly és Zitzmann Ferenc folytatták a beszélgetéseket a püspökkel, de a volt Szekuritáé dokumentumaiban nem találunk részleteket a tárgyalt kérdésekről.⁵³ „Kovács” informátor rámutat arra, hogy az említett időszak vége felé a püspök azt mondta nekik: „Menjetez haza, én egyedül fogok tovább harcolni.”⁵⁴ Feljegyzésében azonban „Vall” megjegyzi, hogy „Adorján kezd ideges lenni, és unja a hosszas bukaresti tartózkodást. Szeretne visszatérni Gyulafehérvárra. Zitzmann elégedetlen a *luxuslakáj* szerepével, ahogy mondta. Azt hitte, hogy majd aktívan részt vesz a megbeszéléseken, főként a minisztériumban.”⁵⁵

A feszült hangulatot a kultuszminisztériumi „Lazăr” nevű informátor is megerősíti. Az összekötőtisztjével, Băneșu Mihai főhadnaggyal 1955. január 21-én folytatott beszélgetése során „Lazăr” ennek tudomására hozta, hogy Adorján Károly meglátogatta őt, mielőtt elhagyta a fővárost, mely alkalommal „kifejezte mély felháborodását Márton Áron *megrögzött* magatartásával

szemben”, mivel elválásuk előtt azt mondta neki: „Ki tudja, milyen aljasságokba akartok belekeverni engem”, és „Ki tudja, milyen hülyeségeket műveltetek Gyulafehérváron, hogy a papok és a hívők nem szenvednek benneteket”.⁵⁶ A forrással folytatott beszélgetés nyomán készült dokumentum végén az összekötőtiszt megjegyzi: „A fentiekkel kapcsolatban Adorján sértő szavakkal illette Márton Áront az informátor előtt.”⁵⁷

Végül január 15-én, szombaton Adorján Károly és Zitzmann Ferenc elhagyták Bukarestet, és január 16-án, vasárnap, reggel 9 óra 15-kor Gyulafehérvárra érkeztek.⁵⁸ A püspök távolmaradása hamarosan szóbeszédet keltett a papok és a hívők soraiban. Egyesek azt mondták, hogy „Márton Áron Szentdomokoson van, onnan Sztálinvárosba megy, és nem tér vissza Gyulafehérvárra!”, míg mások a legrosszabbra számítottak: „Márton Áron nem ír alá semmit, és visszamegy a börtönbe!”⁵⁹

A következőkben idézett dokumentumban is rögzítették az aggodalmakat, amelyeket a gyulafehérvári egyházkerületben kiváltott az, hogy a püspök Bukarestben maradásra kényszerült. Ezt a dokumentumot „Mureșan Ioan”, a Belügyminisztérium Hunyadi Regionális Igazgatóságához tartozó Fehér Rajoni Hivatal informátora 1955. január 29-én készítette, és Márton Áronnak a Szekuritáté Levéltárát Tanulmányozó Országos Tanács Levéltárában levő dossziéjában találtuk meg.

Hogy a dokumentum olvashatóbb és érthetőbb legyen, hallgatólagosan kijavítottuk a banális elírásokat, és szögletes zárójelek között kiegészítettük a szórövidítéseket. Ezek ellenére nem módosítottuk lényegében a szöveget olyan értelemben, hogy benne hagytuk a román nyelvre nem jellemző kifejezéseket is, amelyeket így jelöltünk: [!].⁶⁰ Ha megvolt a szükséges információ, röviden ismertettük a szövegben említett személyek életrajzát, és kiegészítő források alapján bemutattunk néhány olyan eseményt, amelyre az informátor utal.

* * *

M.A.I. [Belügyminisztérium]

Fehér Rajoni Hivatal, 1955. január 29.

III. csoport vezetője, Pavel Simion főhadnagy

„Mureșan Ioan”, 1955. I. 28., 17 óra 30 perc

Félreeső hely

3 példány

2 a tartománynál

1 az ügyiratba püspökség

Feljegyzés

1955. január 14-én Zitzmann telefonált Bukarestből, hogy nem tudják, mikor térnek vissza. Akkor Cziza⁶¹ megkérdezte: *Mindhárman jösztek, szóval Márton püspök is?* Zitzmann azt válaszolta: *Természetesen, mind a hárman jövünk!*

És kiadta a parancsot a püspöki lakosztály befűtésére. Következő napon Zitzmann ismét telefonált, és közölte, hogy vasárnap, január 16-án este csak ketten érkeznek, Adorján és ő. A kérdésre, hogy: *A püspök nem jön?*, kitérő választ adott. E hír hallatára a gyulafehérvári papok nagyon meglepődtek. Türelmetlenül várták Adorján és Zitzmann érkezését. Január 16-án este Boros kanonok⁶² lakása ajtajában várta Adorjánt /ugyanabban az épületben laknak/, s azt kérdezte: *Mi újság?* Adorján azt válaszolta: *Nagyon fáradt vagyok, most nem mondok semmit, készítek a káptalannak egy beszámolót, én pesszimista vagyok.* Boros mindezt elmondta Pakocs professzornak.

Január 17-én a gyulafehérvári papok értetlenül kérdezték: *A püspök miért nem jött?* Ebéd előtt, 11 óra körül Hosszú,⁶³ Pakocs és Cziza professzorok [Iosif] Pop rektorhoz fordultak a következő kérdéssel: *Mit teszünk, ha Márton püspök nem ismeri el a mostani helyzetet?* A rektor megnyugtatta őket, mondván: *Nem kell az ördögöt a falra festeni, várjuk meg Adorján beszámolóját a püspökkel a több mint egy hétig tartó beszélgetésről.* Mindannyian azon a közös véleményen voltak, hogy Adorján helytartó tévedett akkor, amikor a püspökkel szembeni kegyelem gyakorlásáról körlevelet küldött a parókiáknak, még mielőtt pontos információi lettek volna, és a kultuszminisztériumtól felvilágosítást kért volna, s hogy a körlevél téves, kegyelemről szól akkor, amikor a püspöknek, amint kiderült, még nem kegyelmeztek meg, csak felfüggesztették a büntetését.

Január 18-án Hosszú, Nemeček⁶⁴ és Labud⁶⁵ professzorok, valamint Pop rektor a reggelijüket fogyasztották, amikor az ebédlőbe lépett Faragó Ferenc kanonok,⁶⁶ és megkérdezte: *Mi újság?* Mindannyian azt válaszolták, hogy nem tudnak semmi pozitívát, ami gyanús.

Akkor Faragó azt mondta: kihúzta Adorjánból az utolsó információkat, amelyekből arra lehet következtetni, hogy Márton püspök elégedett, hogy a katedrális, a rezidenciát és a szemináriumot sikerült megmenteni, és a papok dolgozhatnak. De a püspökség kormányzását nem akarja átvenni, míg nem látja tisztán a helyzetet, és nem nyilvánítják ki teljes ártatlanságát. A püspök semmit sem akar kérni a kommunista kormánytól, nem kér kegyelmet, csak pere felülvizsgálását, ami minden állampolgár joga. A püspök magatartását jellemezni óhajtva Faragó azt mondta, hogy inkább lemondott a cigarettáról, mint hogy gyufa kiutalását kérelmezné. Faragó azon a véleményen volt, hogy minél több papnak meg kell látogatnia a püspököt, és meggyőznie őt téves magatartásáról. Pop rektor megkérdezte: *Mikor készíti el Adorján a káptalan számára a beszámolót?* Faragó azt válaszolta, hogy csak holnap. Akkor, mondták a jelenlevők, *meg kell várnunk a káptalan álláspontját, mert a püspök magatartása elsősorban a gyulafehérvári püspökséget érinti.*

Január 18-án délután 3 órakor káptalanyűlést tartottak, s azon Boros, Adorján, Péter és Faragó kanonokokon kívül részt vett Kovács Béla, akit Kovásznáról hívtak meg. Baráth Béla kolozsvári kanonok⁶⁷ az ülés után

érkezett meg, vele jött Rodeanu Ioan kultuszminiszteri főfelügyelő is.⁶⁸ Ez utóbbit azért küldték, hogy a gyulafehérvári papok véleményéről tudomást szerezzen.

A káptalan ülésén Adorján helytartó beszámolt a Márton püspökkel folytatott beszélgetésekről. A káptalan megbeszélései titkosak. Ennek ellenére kitudódott, hogy Márton püspök, röviden, úgy véli, nem tudja feláldozni tekintélyét, amelynek a Szentszék és népe / „az én népem” / előtt örvend. Hogy a mondatot megértsük, meg kell említeni, hogy a bécsi döntés után megjelent egy könyv, melynek címe *Magyar hősök és mártírok*, amely Márton püspököt hősként és mártírként mutatta be. A káptalan úgy döntött, hogy Cziza professzor helytartói minőségben, és mint az a személy, aki az ügyet rendezte Pacha püspökkel együtt, menjen Bukarestbe, és próbálja meg rávenni Márton püspököt, hogy személyes tekintélyét áldozza fel az egyház érdekeiért.

Közben Rodeanu felügyelő felmérte a gyulafehérvári papok véleményét Márton püspök kiszabadításával kapcsolatban, majd január 19-én visszatért Bukarestbe. Ugyancsak január 19-én Pakocs elmesélte Pop rektornak, hogy Baráth Béla egyszer már kellemetlen helyzetbe került Kolozsváron. Néhány hívő felrótta neki, hogy kifüggesztette a hirdetőtáblán Adorján helytartó körlevelét. Kifogásolták a fogalmat, hogy: *a tisztelt kormány kegyelmet gyakorolt*. Azt mondták: *A püspöknek nincs szüksége kegyelemre, mert a püspök nem bűnözött, ő ártatlan*.

A káptalan kívánságának megfelelően és Adorján helytartó unszolására Cziza professzor január 21-ről 22-re virradón elutazott Bukarestbe. Január 22–23–24-én nem adott életjelt magáról, amit a gyulafehérvári papok rossznak véltek. Január 25-én Gyulafehérvárra érkezett Jenaki Ferenc szászvárosi pap⁶⁹ és Kulcsár Mihály nagyenyedi pap.⁷⁰ Meg akarták tudni az újdonságokat, hiszen azt mondták, hogy vidéken mindenféle hír jár Márton püspökről. Nem értették, hogy a püspök miért nincs Gyulafehérváron, pedig ők már *Te Deum*okat is tartottak. Meg kell jegyezni, hogy a vezetőség tudomása szerint az ellenzéki táborból senki nem jött Gyulafehérvárra a püspökről érdeklődni. Ezek szerint ők tájékozottabbak.

Január 25-én délben ismét megérkezett Rodeanu főfelügyelő Bukarestből. Ő hozta a hírt, hogy este Cziza professzor is megjön. Cziza január 25-én este visszatért, január 26-án délelőtt Pop rektorhoz ment, és tájékoztatta a Bukarestben történekről. Elmondta, hogy január 22-én reggel Bukarestbe érkezve egyenesen a kultuszminisztériumba ment, ahol idegesek voltak, a kultuszminiszter fel volt háborodva Márton püspök makacsságán, akit azzal vádoltak, hogy nem akarja elismerni a kultusztörvényt. Cziza elmondása szerint a minisztérium furcsa megoldást eszelt ki: a gyulafehérvári káptalan jelentse fel Rómában a püspököt, hogy nem tud vele dolgozni. Cziza rámutatott arra, hogy a terv két okból is abszurd: 1. A káptalan nem mer ilyen jelentést tenni. 2. Ha pedig megteszi, magának ás gödröt, mivel a Szentszék a püspöknek

ad igazat, s a káptalant megbünteti. Cziza azt mondta, hogy megnyugtatta a miniszter elvtársat, hogy a kultusztörvény el nem ismerése nem jelenti a minisztériummal való együttműködés megtagadását, hiszen ő maga sem ismeri el a kánonnak ellentmondó előírások érvényességét, és mégis kollaborál. Rámutatott arra is, hogy a kultusztörvénnyel megszüntették a temesvári püspökséget, de a kánon szerint az nem szűnt meg működni, hiszen a püspökségeket kizárólag a Szentszék szüntetheti meg. Cziza elmondása alapján megállapíthatók a következők:

1. A kormány hajlandó lenne Márton püspök kívánságát teljesíteni, miszerint teljesen rehabilitálná, felmentve valamennyi büntetése alól, de ennek feltétele az, hogy a püspök enyhítse makacsságát és őszintén vállalja az együttműködést.

2. Márton püspök panaszkodott, hogy a bukaresti érsekségen csak azokkal beszélhet, akiknek a kultuszminisztérium ezt megengedi, ezért nem ismeri a jelenlegi gyulafehérvári vezetőség magatartását és tevékenységét, s a döntéshozatalt addig halasztja, míg pontosan tudni fogja, miért tagadják meg az ellenzéki papok az alárendeltséget Kováccsal és Adorjánnal szemben. Cziza mindezekre nem tudott kielégítő magyarázatokkal szolgálni a püspöknek.

3. A püspök tudni akarja, milyen utasításokat adott a nunciatura az eltűnésétől máig.⁷¹ Hogy ezekről tudomást szerezzen, beszélnie kell azokkal, akik tájékozathatják őt mindezekről.

4. A püspök nem ír alá semmilyen nyilatkozatot, amely elkötelezné jövőbeni magatartását illetően, mindaddig, míg nem kerül birtokába a döntéshozatalhoz szükséges valamennyi eleme. Ezért kéri, engedjék Gyulafehérvárra, s ott szabadon beszélhessen bármelyik pappal.

5. Míg nem hoz szabad döntést, addig nem veszi át a püspökség vezetését, s a kánonjogot Kovácsra és Adorjánra hagyja, de nem engedi meg, hogy a nevében dolgozzanak. Cziza figyelmeztette, hogy Kovács és Adorján joghatósága megszűnt abban a pillanatban, amelytől vele beszélni lehet, s ez bonyodalmakat okozhat. A püspök azt válaszolta, hogy valójában így van a kánon szerint, de neki pszichológiai indokai vannak, amelyek nem engedik beavatkozni a püspökség vezetésébe addig, míg nem tudja megállapítani, a két tábor közül melyiknek van igaza, következésképpen Kovács és Adorján az eddigi jogalap szerint folytatja tevékenységét, ő nem adhat újabb engedélyt. Ez azt jelenti, hogy sem Adorján, sem Cziza nem tudja meggyőzni, hogy a kánon szempontjából minden rendben van Gyulafehérváron.

6. A Fiedler püspök⁷² által aláírt beadványra vonatkozóan a püspök véleménye az volt, hogy inkább ront, mint javít, ha a Szentszékhez jut. A kérdésre, hogy *Mi Bukarest álláspontja Fiedler püspök beadványa kapcsán, elküldték Rómába?*, Cziza az válaszolta: *Nem hiszi.*

Január 26-án délután Gyulafehérvárra érkezett Köpeczy János tanulmányi igazgató,⁷³ aki járt Nagyszebenben és Kolozsváron, és alkalma volt mindkét

tábor vidéki papjaival beszélni. Elmondta, hogy Baráth, a kolozsvári plébános elköveti azt a tévedést, hogy minden vasárnap Márton püspök szabadulásáról prédikál, és megpróbálja meggyőzni a hívőket, hogy Márton püspök Kovács Bélára bízta a püspökség vezetését. Köpeczy azt mondja, hogy ezzel szítja a haragot, mert az ellenzéki papok ismerik a helyzetet. Köpeczy azt is mondja, hogy Kolozsváron sok ellenzéki papot látott, és önhittségüket észlelte.

A helyzetet a következőképpen jellemezte: a papság 70%-a határozottan a jelenlegi vezetőség ellen vall, és várja, hogy Márton püspök melléjük álljon, ezek a püspöktől Adorján fejét fogják kérni. A többi 30% várakozóban van, többségben részt vettek a marosvásárhelyi és a gyergyószentmiklósi stb. összejöveteleken,⁷⁴ ismerik a püspök mentalitását, és tudják, hogy a püspök nem fogja helyeselni a magatartásukat, de remélik, hogy eltörli majd a múltjukat. Mindkét tábor elégedetlen a jelenlegi vezetőséggel, tehát a számadáskor Kovács és Adorján magukra maradnak a püspök előtt.

A demokrata papok sértődöttek, mert Adorján elhanyagolta őket, pedig nekik köszönhetően jutott jelenlegi posztjára, a kultuszminisztériummal is elégedetlenek, mert ez két éve, és főként az utóbbi időben nem méltatta őket kellő figyelemre, sőt teljesen közönyös volt velük szemben, mintha tudomásukra akarta volna hozni, hogy: *a mór megtette kötelességét, a mór mehet.* Rodeanu kultuszminisztériumi főfelügyelő beszélt a gyulafehérvári kanonokokkal és Kovács Bélával. Gyanúja szerint a minisztérium azért küldte vissza Gyulafehérvárra, hogy kitapasztalja, mit lehetne tenni annak érdekében, hogy Márton püspök megváltoztassa magatartását és elfogadja mindazt, amit a püspökség jelenlegi vezetősége tett. Úgy tűnik, a tanácskozások nyomán eldöntötték, hogy Kovács Béla és Faragó Ferenc Bukarestbe utazzon, mert január 28-án délben Kovács Béla azt mondta Faragónak, hogy vasárnapra keressen helyettest a plébániára, mert aznap este elutaznak Márton püspökhöz Bukarestbe. Valószínűleg Rodeanu telefonált Bukarestből, hogy a miniszter elvtárs hozzájárul utazásukhoz. Megjegyezzük, hogy Cziza elmondása szerint Márton püspök kifejezte óhaját, miszerint senkit ne küldjenek hozzá, mert otthon akarja megvizsgálni az ügyeket.

Amint január 28-án délután kitudódott, a kultuszminisztérium telefonált, hogy Kovács és Faragó Bukarestbe mehet. A kérdésre, hogy alkalmas-e a két személy hivatlan megjelenése a püspöknél, Cziza professzor azt válaszolta: *Túlságosan korán van, alig jöttem vissza én Bukarestből, jobb lett volna, ha a püspököt gondolkodni hagyják.*

Gépirta: M. E.

Pavel Simion főhadnagy

(ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 54–57. lapok)

(Fordította: Bara Hajnal)

Jegyzetek

- ¹ Pacha Ágoston (1870. november 26. – 1954. november 4.) a temesvári Püspöki Teológiai Szemináriumon végzett teológiát (1889), 1893. augusztus 12-én szentelték pappá. Volt püspöki szertartó (1894–1896), a püspöki törvényszék jegyzője, majd előadója (1900-tól), püspöki titkár (1901), tiszteletbeli kanonok (1906), püspöki irodaigazgató (1911), a csanádi egyházmegye Romániához csatolt részének apostoli kormányzója (1923), püspök (1927. május 27.). 1948-ban nyugállományba kényszerítették, s a temesvári egyházmegyét, melynek püspöke volt, megszüntették. 1950-ben nyilvánosságra hozta a Vatikántól kapott, a kommunista ideológiát kritizáló levelet. 1950. július 17-én letartóztatták, 1951. szeptember 17-én elítélték azzal az indokkal, hogy a Vatikán és az USA számára kémkedett, illetve náci szimpatizáns volt. 18 évi fegyházra ítélték, és 10 évre megvonták állampolgári jogait. Büntetését a bukaresti és a máramaroszi börtönökben töltötte le. A Román Népköztársaság Hivatalos Közlönyében 1954. május 31-én közzétett, a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiuma által kibocsátott 209. számú törvényerejű rendelettel kegyelemben részesítették. Ugyanazon év őszén elhunyt. L.: CĂLIN, Claudiu: Procesul episcopului Augustin Pacha și al membrilor Aulei Episcopale Romano-Catolice de Timișoara – portrete și destine din arhivele episcopiei timișorene, In: BUDEANCA, Cosmin – OLTEANU, Florentin (coord.): *Destine individuale și colective în comunism*, Editura Polirom, Iași, 2013, 111–120. p.
- ² PETCU, Adrian Nicolae: Aspecte ale represiei antireligioase în anii '50. Dosarul 15.563, *Pro memoria*, nr. 5/2006, 231–232. p.
- ³ *Uo.*, 235. p. Ezek közé tartozott, úgy tűnik, a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése Prezídiumának elnöke is, dr. Petru Groza (Gróza Péter), aki két alkalommal, 1954. július 5-én, illetve 17-én beszélt a püspökkel. CSENDES Ladislau Antoniu: Biserica poate învinge comunismul [...] botezând, In *Márton Áron. Un episcop catolic pe calea crucii*, Editura Verbum, Cluj-Napoca, 2013, 100–101. p.
- ⁴ A Szekuritáте Levéltárát Tanulmányozó Országos Tanács Levéltára [a továbbiakban ACNSAS], büntetőjogi érdemi per, 254. sz. ügyirat, 3. kötet, 142. lap.
- ⁵ Nincsenek visszaigazolt adataink az informátor valódi nevét illetően, de meggyőződésünk, hogy a gyulafehérvári római katolikus püspökség személyzetéhez tartozott.
- ⁶ Andrei Despina-Horn 1910. november 5-én született Pitești-ben, a Bukaresti Teológiai Akadémián tanult, 1939. június 29-én avatták pappá. Ciopleán, Râmnicu Vâlceában és Bukarestben tevékenykedett. Egy ideig a bukaresti szeminárium tanulmányi igazgatója volt, majd a bukaresti érsekség adminisztratív referense és főgondnoka, a bukaresti Szent József katedrális helytartója (1952–1957) és ploiești plébános. 1959. június 14-én letartóztatták. 1959. július 22-én tisztázatlan körülmények között meghalt. L.: <<http://www.paginiromanesti.ca/2009/07/07/enigme-luate-in-mormant/#.U8j4P0DF89U>> (letöltve: 2014. 05. 18.).
- ⁷ Zitzmann Ferenc (1901–1979) 1955 januárjában a gyulafehérvári püspökség kancelláriájának igazgatója volt. Miután Márton Áron visszakерült az egyházmegye élére, kényszerítették, hogy elhagyja Gyulafehérvárt. További információink nincsenek rá

vonatkozóan, hiszen ez idáig a CNSAS Levéltárában nem azonosítottunk a nevére szóló dossziét.

⁸ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 36. lap.

⁹ Adorján Károly 1893. január 12-én született a Hargita megyei Menaságon. A Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait. A gyulafehérvári római katolikus püspökségen kanonok volt. 1951. szeptember 10-én kinevezték a gyulafehérvári püspökség káptalani helynökének. Bár a kollaboráns papokhoz tartozott, meglepő módon Márton Áron visszatérése után is a gyulafehérvári püspökségen dolgozott. L.: ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 1. kötet, 229. lap.

¹⁰ Uo., 144. kötet, 36. lap.

¹¹ Uo.

¹² Péter Antal 1880. június 2-án született, a Római Gregorián Egyetemen tanult, 1907-ben teológiai doktori címet, 1908-ban filozófiai doktori címet szerzett. 1906-ban szentelték pappá, segédpapként dolgozott Brassóban (1907) és Kolozsváron (1907–1909), teológiatanár volt Gyulafehérváron (1909–1920), plébános és első esperes Brassóban (1920–1939), teológiai professzor és rektor a Gyulafehérvári Teológiai Akadémián (1939-től), kanonok (1947-től), lelkipásztor-igazgató (1951-től). L.: ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 92. kötet, 157. lap.

¹³ A dőlt vonalak (/ /) közötti kiegészítések a feljegyzést átvevő szekuritátés tiszttől származnak.

¹⁴ A román változatban „lucrările” kifejezés jelenik meg, amelynek értelme „munkáim”. Egy másik dokumentumban azonban pontosítva van, hogy mit kért Márton Áron: „veșmintele episcopopești și bani” (püspöki ruhát és pénzt), ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 34. lap.

¹⁵ Uo., 36. lap.

¹⁶ Uo., f. 21.

¹⁷ Uo., 21. lap.

¹⁸ Uo., 37. lap.

¹⁹ Uo., 38. lap.

²⁰ Uo., 34. lap.

²¹ Uo., 38. lap.

²² Ladislau Visan (Visán László) 1918. május 3-án született a Szeben megyei Erzsébetvárosban; jogi egyetemet végzett. 1943-ban besorozták a magyar hadseregbe, és Budapestre küldték szakosításra, majd a frontra. 1944-ben Lengyelországban fogságba esett, és a Szovjetunióba küldték munkatáborba, ahonnan 1947-ben tért haza. Beiratkozott a Román Kommunista Párt alapszervezetébe, és felvette a kapcsolatot a Magyar Népi Szövetséggel (MNSz). 1947 decemberében a Kisküküllő megyei pártszervezet rábízta a titkári feladatokat az Országos Gyermekevédelmi Bizottságban. Itt dolgozott 1948-ig, amikor átkerült az MNSz megyei szervezetéhez. 1948 nyarán elküldték az MNSz központi bizottságának káderiskolájába. Az iskola befejezése után Bukarestből előkészítette a választásokat a Nagy-küküllő megyei szervezetben, majd az MNSz központi bizottsága bukaresti szervezetének aktivistájává vált. 1951-től titkárként dolgozott.

- 1951 tavaszán a bukaresti szervezet felülvizsgálta, és múltja miatt eltávolította tagjai sorából. 1952-ben a kultuszfőosztályon vállalt munkát, különféle beosztásokban. Feladat körébe tartozott a római katolikus kérdés is. 1975-ben a tanulmányi igazgatóság fő irányítója volt. Egy 1977-es dokumentum szerint szívbeteg volt, és nyugdíjba akart vonulni. ACNSAS, hálózati állomány, 62186. sz. ügyirat, 1., 3., 6. lapok.
- ²³ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 36. lap.
- ²⁴ Uo., 37. lap.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Kovács Béla kovásznai pap, akit az 1950-es évek kezdetén Jakab Antal ordinarius substitus (püspököt helyettesítő pap) utódjának választott. Márton Áron kiszabadulása után kinevezték a püspöki kancellária igazgatójává. JAKABFFY Tamás: *Veacurile catolicismului transilvănean. O istorie a diezezei în imagini*, Editura Verbum, Cluj-Napoca, 2007, 95–96. p.
- ²⁷ Ma Kovászna megye keleti részén, Kézdivásárhelytől 4 km-re található község.
- ²⁸ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 37. lap.
- ²⁹ Uo., 34. és 37. lap.
- ³⁰ Uo., 37. lap.
- ³¹ Petre Constantinescu-Iași (1892. november 25. – 1977. december 1.) történészprofesszor, a Román Kommunista Párt alapító tagja (1921). 1936-tól több ízben letartóztatták és bezárták Doftanán, Csíkszeredában és Târgu-Jiuban raboskodott. Miután a kommunisták hatalomra jutottak, nagyon gyorsan a politika élvonalába került. Információs miniszter (1945. március 6-tól) és propagandaminiszter (1946. március 5-től) Gróza Péter kormányában, majd kultuszminiszter (1953. január 28. – 1957. március 19.) és képviselő (1946–1975) volt. BERINDEL, Mihnea – DOBRINCU, Dorin – GOȘU, Armand (ed.): *Istoria Comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945–1965)*, Editura Humanitas, București, 2009, 441. p.
- ³² ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 37. lap.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Sándor Imre (1893–1956) székelyudvarhelyi főesperes, ordinarius clandestin 1950. május 10 – 1951. március 10. között. 1951. március 10-én letartóztatták, a Râmnicu Sărat-i börtönben halt meg. L.: JAKABFFY: *i.m.*, 95. p.
- ³⁵ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 37. oldal.
- ³⁶ Traian Stanislau Jovanelli (1890. december 8. – 1961. szeptember 7.) Rómában végezte teológiai tanulmányait, 1914. június 5-én szentelték pappá. 1949–1951 között politikai fogságban volt, majd a kommunista hatóságok javaslatára 1951. április 5-én a bukaresti érsekség káptalani helynökévé választották. Kollaborációs magatartásáért a Szent-szék kizárta, de Hieronim Menges (a bukaresti római katolikus érsekség ordinarius substitusa) felmentette, és főhelynökévé nevezte ki. 1961-ig a bukaresti érsekséget vezette. BIRTZ, Mircea – KIEREIN, Manfred: *Alte fărâme din prescura prigoanei (1948-1989)*, Editura Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2010, 24. p.
- ³⁷ Vasile Begu (1915. június 28. – 1983. szeptember 17.) Bukarestben végezte teológiai tanulmányait, 1938-ban szentelték pappá. A bukaresti római katolikus érsekség levél-

tárosa és pap volt Popești-Leordeniben 1946–1973 között, közben a bukaresti érsekség tanácsosa (1947–1959), és a Római Katolikus Egyház Nyugdíjpénztárának igazgatója (1959–1961). DOBOȘ, Dănuț (coord.): *Catolicii din Popești-Leordeni. Istorie și credință. Monografii*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 2007, 100. p.

³⁸ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 19–20. lap.

³⁹ Pop Josif/József (1886. október 2. – 1960. február 6.), a nagyváradi egyházmegye káptalani helynöke (1952), a kommunista rendszerrel való együttműködéséért a Szent-szék exkommunikálta. 1955 januárjában a Gyulafehérvári Római Katolikus Intézet rektora volt. Márton Áron, miután visszatért a püspökség élére, leváltotta posztjáról, és elrendelte, hogy térjen vissza Nagyváradra. BOZGAN, Ovidiu: *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)*, Editura Curtea Veche, București, 2004, 45. p.

⁴⁰ Pakocs Károly (1892. november 17. – 1966) a Budapesti Katolikus Teológiai Karon végezte tanulmányait (1910–1914). 1915-ben a szatmárnémeti püspöki kancellárián kezdett dolgozni, ahol titkár, kancellár és kancelláriaigazgató volt. 1931–1936 között Szinerváralján, 1936–1940 között Nagybányán volt pap. Képviselő volt a budapesti országgyűlésben. 1949. december 12-én letartóztatták, de 1950 októberében szabadon bocsátották, miután vállalta, hogy támogatja „a marosvásárhelyi katolikus papok akcióját”. A Gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet tanára volt 1956-ig, amikor áthelyezték a Jászvásári Római Katolikus Teológiai Intézethez. 1957. április elején másodsorra is letartóztatták. Scheffler János püspök halála után szeretett volna a szatmárnémeti egyházmegye vezetőjévé válni, de álma sosem teljesült. ACNSAS, információs állomány, 330050. sz. ügyirat, 1. kötet, 63–70. lap.

⁴¹ ACNSAS, információsállomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 8–9. lap.

⁴² Uo., 37. lap.

⁴³ Uo., 37–38. lap.

⁴⁴ Uo., 9. lap.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Alexandru Theodor Cisar (1880. október 21. – 1954. január 7.) a Bukaresti Teológiai Szemináriumon végezte tanulmányait, majd Rómába küldték tanulni (1899). Itt szentelték pappá 1903. június 6-án. Az országba visszatérve a bukaresti esperesség titkára, a fővárosi egyházmegyei szeminárium prefektusa, a Barátok templomának plébánosa és craiovai pap volt, majd a bukaresti Sfântul Andrei (Szent András) iskola igazgatója (1918-tól). 1920. április 22-én kinevezték a jászvásári egyházmegye püspökévé, 1920. augusztus 15-én avatták püspökké. Miután Netzhammer érsek visszavonult a bukaresti érsekség vezetésétől, 1924 júliusában áthelyezték Bukarestbe egyházmegyei gondnoknak. 1924. december 12-én bukaresti érsekké és a jászvásári püspökség *ad interim* apostoli kormányzójává nevezték ki 1925. július 5-ig, Mihai Robu püspök kinevezéséig. 1948 decemberében a Szentszék kötelezte, hogy vonuljon vissza a bukaresti érsekség éléről. 1949–1953 között kényszerlakhelyeként kijelölték számára a szászvárosi ferences rendi kolostort, ahonnan a kommunista állam rendkívüli jóváhagyásával

1952 októbere és 1953 júniusa között Gyulafehérvárra utazhatott papavatásokra. 1953 vége felé megengedték, hogy visszatérjen Bukarestbe, itt halt meg 1965 elején. A Bellu temető katolikus kápolnájába temették. L.: <<http://www.ercis.ro/dieceza/index.asp?pastori=cisar>> (letöltve: 2014. 07. 19.).

⁴⁸ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 9. lap.

⁴⁹ Dumitru Dogaru 1907. október 26-án született az Olt megyei Dobrotineț helységben. Tanulmányait a filológiai és bölcsészkaron végezte (1937), kezdetben tanító, majd általános iskolai tanár volt. 1944. augusztus 23. után belépett a Román Kommunista Pártba. 1944–1949 között főtanfelügyelő, majd a szakmai oktatási igazgatóság igazgatója. 1949. március 1-jén áthelyezték a kultuszminisztériumhoz, ahol felügyelő, 1957-től főtitkár, majd 1970-től 1975-ig, a nyugdíjba vonulásáig a kultuszfőosztály elnöke volt. PETCU, Adrian Nicolae: Activitatea Departamentului Cultelor în atenția Securității (1970–1989), *Caietele CNSAS*, Anul II, nr. 2(4)/2009, 73. p.

⁵⁰ ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 144. kötet, 22. lap.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ Uo., 38. lap.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo., 22. lap.

⁵⁶ Uo., 40. lap.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo., 38. lap.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Fölöslegesnek véltem az eredeti szöveg elírásait vagy nem romános kifejezéseit megkérten megjelentetni a magyar nyelvű fordításban, ezért a „[!]” megjelölésektől és a vonatkozó jegyzetektől eltekintettem. (A Ford.)

⁶¹ Cziza Ferdinánd 1915. december 23-án született Jugoszláviában. Innsbruckban (1933–1934) és a Gregorián Egyetemen (1934–1941) végezte teológiai tanulmányait, Rómában kapta a teológia doktora címet, 1939. október 29-én szentelték pappá. 1951. december 1. és 1956. október 1. között a gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet tanára volt. 1956 októberében visszatért Temesvárra, ahol segédpapként (1956–1959), majd esperesként (1959–1962), végül a temesvári esperesség tikaraként (1962–1970) dolgozott. BOZGAN: *i.m.*, 56–57. p.

⁶² Boros József 1880. október 10-én született. A Teológiai Akadémián diplomázott, majd 1905. október 23-án pappá szentelték. Papként tevékenykedett különböző erdélyi helységekben, majd 1922-ben a püspöki iroda igazgatója lett, ahol reá bízták a püspökség pénzügyeit. Hunyad tartomány Gyulafehérvár rajon szolgálatának III. csoportja 1951. november 30-án nyomozási dossziét nyitott, amelyben rámutatnak a következőkre: „Őszinte férfi, nem takargatta a püspökség hibáit, szemükbe mondta saját igazát, s emiatt súrlódásai voltak Márton Áronnal. Márton Áron megpróbálta eltávolítani igazgatói posztjából, s ezt meg is tette, helyébe Gaidatsy Adalbertet helyezte. Márton Áron már nem ruházott rá semmilyen felelősségteljes tisztséget, és utólag

nem hívta meg a közös vacsorákra. Nem szimpatizált vele sem Márton Áron, sem pedig a Márton Áronhoz hűséges papok.” (ACNSAS, információállomány, 330047. sz. ügyirat, 1. kötet, 3. lap.) A Márton Áron püspök kiszabadulását követően készített másik dokumentumban ez olvasható: „Az utóbbi időben szerzett információk szerint Boros Józsefnek megfelelő az álláspontja a római katolikus egyház és az állam közötti kapcsolatot illetően. Például Boros József egyike volt azoknak, akik támogatták az állam akcióit Márton Áron letartóztatásakor. Márton Áron szabadlábra helyezését követően Boros megpróbálta dokumentumokkal bizonyítani a római katolikus egyház és az állam közötti kapcsolat fontosságát. Több esetben nyíltan szembeszállt a püspök állammal szembeni merev magatartásával. Jelenleg nyugdíjas, de adminisztratív feladatokat ellát. Őszinte, visszavonult, nincsenek rendszerellenes megnyilvánulásai, nem kommentálja a bel- és külpolitikai eseményeket.” (Uo., 5. lap.)

- ⁶³ Hosszú László (1913. március 24. – 1983. március 6.) a nagyváradi Római Katolikus Teológiai Akadémián diplomázott 1934. június 23-án, majd 1936. április 11-én szentelték pappá. A római Gregorián Egyetemen 1936. július 11-én kánonjogból diplomázott, majd 1938. július 12-én a kánonjog doktora lett. 1936–1940 között különféle helységeken segédpapként dolgozott, 1940–1944, illetve 1946–1948 között teológianár volt Nagyváradon, 1949–1951 között pedig Érolaszin segédpap. 1952-től a gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet előadója, 1968-ban pedig átvette a nagyváradi római katolikus egyház általános helynöke (ordinar substitut) széket. A biharpüspöki Szent Lőrinc-templom plébánosaként szolgált, s ugyanakkor a nagyváradi helytartóságot vezette. ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 92. kötet, 166. lap; L.: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Ladislau_Hossz%C3%BA> (2014. 10. 19.).
- ⁶⁴ Nemeček József (1900–1979) a budapesti Teológiai Egyetemen tanult 1920–1924 között. 1924-ben szentelték pappá Nagyváradon, 1930-ban pedig megszerezte a vallástudományok doktora címet. 1952-ig a nagyváradi Teológiai Intézet tanára volt, majd áthelyezték Gyulafehérvárra, ahol először gondnok, majd 1955–1979 között rektor volt. ACNSAS, információs állomány, 297. sz. ügyirat, 42. lap.
- ⁶⁵ Feltételezhetően Labud Antal, aki 1911. október 13-án született Gyulafehérváron. Márton Áron Gyulafehérvárra való visszatérése után Labudot Dumbrava községbe [valószínűleg a Kolozs megyei Gyerővásárhelyről van szó – a Ford.] küldték plébánosként, majd 1956-tól a Kovászna megyei Zabola plébánosa. ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 4. kötet, 480. lap.
- ⁶⁶ Faragó Ferenc (1905. március 28. – 1973) a gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézetben diplomázott, majd Bécsben folytatta tanulmányait, ahol bölcsészettől és vallástudományból doktorált. A bibliai tudományok és a filozófia tanára volt a gyulafehérvári Teológiai Intézetben (1933), majd kanonok és gyulafehérvári esperes, a kántoriskola igazgatója. Ő vezette a „Katolikus Akciót” a felszámolásáig. ACNSAS, információs állomány, 161863. sz. ügyirat, 2. kötet, 21–22, 27–32. lapok.
- ⁶⁷ Baráth Béla (1893. november 3. – 1977. június 16.) Budapesten született, Majláth Gusztáv Károly püspök vitte Erdélybe 1909-ben. Két évig gimnazista volt Gyulafehérvá-

ron, ahol 1911-ben érettségizett, majd Rómába küldték vallástudományi tanulmányai folytatására. Hét évvel később visszatért az országba, és segédpapként dolgozott Kolozsváron 1918–1920 között. 1920–1942 között a gyulafehérvári Teológiai Intézet tanára volt, 1942-től pedig a kolozsvári Szent Mihály katedrális plébánosa és kolozsvári esperes. Márton Áron püspök ajánlására kanonokká nevezték ki. Horia Tepeș Hoinărescu 1964. július 12-én így „jellemzi” Baráth Bélát: „Tevékenységében a népi demokratikus rendszerünk iránti áldozatkészségről tanúskodott. Őszintén együttműködik a Vallásügyi Főosztály szerveivel, illetve a helyi szervekkel. Lojális, szerény, korrekt.” ACNSAS, információs állomány, 330052. sz. ügyirat, 1. kötet, 13–15., 47. lapok; Uo., 2. kötet, 210. lap.

- ⁶⁸ Ion Rodeanu befolyásos egyén volt a kultuszminisztériumban az illetékes főosztályon, többek között a megbízott főfelügyelői, illetve az igazgatói posztot is betöltötte.
- ⁶⁹ Jenaki Ferenc 1885. február 11-én született. 1908-ban vallástudományból, majd 1912-ben a bölcsészeti karon diplomázott. Volt segédpap Brassóban (1908–1910), magyar és latin nyelvtanár Kézdivásárhelyen (1912–1926), középiskolai igazgató Csíkszeredában (1926–1928), középiskolai tanár Brassóban (1928–1931), Gyulafehérváron (1931–1944) és Kolozsváron (1944–1947). 1947-ben nyugdíjba vonult, 1953-tól a szászvárosi római katolikus templom plébánosa. ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 4. kötet, 363. lap.
- ⁷⁰ Kulcsár Mihály 1913. november 3-án született. Rómában végezte teológiai tanulmányait, 1937-ben szentelték pappá. Volt teológiatanár Nagybányán (1937–1939), plébános Lugoșon (1939–1942) és Nagyenyeden (1942-től). 1951-ben a kultuszminisztérium elismerte a gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet tanaraként, de Kulcsár megőrizte a nagyenyedi parókiát. ACNSAS, információs állomány, 261991. sz. ügyirat, 92. kötet, 162. lap.
- ⁷¹ A kommunista román állam és a Vatikán közötti kapcsolatok 1950-ben megszakadtak. A bukaresti apostoli nunciatúrát 1950. július 7-én bezárták, személyzetét kitoloncolták Romániából.
- ⁷² Fiedler István (1871. október 14. – 1957. október 23.) 1930-tól szatmári-nagyváradai püspök. A román kormány felszólítására 1949. december 14-én lemondott, mivel néhány munkatársa tagja volt a Rongyos Gárdának. A következő napon muliai címzetes püspök címet kapott. BOZGAN: *i.m.*, 43. p.
- ⁷³ Köpeczy János 1907. augusztus 8-án született. Gyulafehérváron végezte teológiai tanulmányait (1929), 1930-ban szentelték pappá. Segédpap volt Kászonaltízben (1930–1931), Lupényban (1931), Dicsőszentmártonban (1931–1932), Szászrégenben (1932–1934), illetve plébános Gödemesterházán (1934–1939). 1939–1943 között középiskolai tanár volt Kolozsváron. 1944-ben tábori lelkészként a frontra ment, 1945-ben fogságba esett a Szovjetunióban. 1948-ban visszatért az országba, és kinevezték kiskapusi plébánosnak. Márton Áron püspök letartóztatása idején a gyulafehérvári Teológiai Intézet teológiatanára. Márton, kiszabadulását követően, menesztette e tisztségéből, s Köpeczy visszatért Kiskapusra plébánosként. ACNSAS, információsállomány, 261991. sz. ügyirat, 4. kötet, 363. lap.

⁷⁴ A katolikus papok békeértekezlete Marosvásárhelyen 1950. április 27-én, Gyergyószentmiklóson 1950. szeptember 5-én volt. E sorozat utolsó konferenciájára 1951. március 15-én került sor Kolozsváron. Ezek az úgynevezett *békepapok* vettek részt, akik hajlandók voltak együttműködni a kommunista rendszerrel. L.: MARTON József: Dieceza lui Márton Áron după 1948, In *Márton Áron*, 60–62. p.